

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Heinonen, Henna

Title: Lausepaino-ongelmia : ääntämisen ymmärrettävyyteen voi vaikuttaa se, mitä painottaa ja miten

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © Kieliverkosto ja kirjoittaja, 2021

Rights: CC BY 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Please cite the original version:

Heinonen, H. (2021). Lausepaino-ongelmia : ääntämisen ymmärrettävyyteen voi vaikuttaa se, mitä painottaa ja miten. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 12(1).
<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-helmikuu-2021/lausepaino-ongelmia-aantamisen-ymmarrettavyyteen-voi-vaikuttaa-se-mita-painottaa-ja-miten>

Lausepaino-ongelmia: ääntämisen ymmärrettävyyteen voi vaikuttaa se, mitä painottaa ja miten

Tässä artikkelissa tiivistän väitöskirjani neljän osatutkimuksen pääteemat ja tulokset. Väitöskirjani sijoittuu soveltavan kielitieteen oppiaineeseen, ja sen on tarkoitus hyödyttää kieltenopetusta ja ääntämisenoppimista.

Väitöstutkimuksessani syvennyin suomenkielisen puhuman ruotsin ääntämiseen ja sen ymmärrettävyyteen. Aihe on kiinnostava, sillä helposti ymmärrettävää ääntämistä on jo pidempään pidetty sopivana tavoitteena kielten opiskelussa. Mikä ääntämisestä sitten tekee helposti ymmärrettävää? Kysymykseen ei aivan helposti löydy vastausta, mutta väitöstutkimukseni avulla vastaus alkaa hahmottua.

Julkaistu: 10. helmikuuta 2021 | Kirjoittanut: Henna Heinonen

Ymmärrettävä ääntäminen ei tarkoita virheetöntä ääntämistä

Ymmärrettävä ääntäminen on onnistuneen kommunikaation kulmakivi – siitä on helppo olla yhtä mieltä. Tärkeintä on, että puhuja tulee ymmärretyksi. Useissa kielenkäyttötilanteissa ei kielenoppija oikeastaan muuta tarvitsekaan. Vaikka rallienglanti tai tankeroruotsi riittäisi asian hoitamiseen, oppija voi silti tavoitella ääntämiseltään jotain enemmän, ja joskus tavoitteeksi saatetaan asettaa virheetön, jopa syntyperäisenkaltainen ääntäminen.

Tavoitteita täysin ymmärretystä ääntämisestä kuulijaystävälliseen ja helposti ymmärrettävään ääntämiseen ja edelleen syntyperäisenkaltaiseen ääntämiseen voidaankin pitää jonkinlaisena jatkumona, jossa syntyperäisenkaltaisuus seuraa helposti ymmärrettävää ääntämistä, joka puolestaan seuraa tavoitetta täysin ymmärretystä ääntämisestä. Tavoitteet on kuitenkin hyvä pitää opetuksessa erillään toisistaan, jotta oppija ja opettaja ymmärtävät tasojen merkityksen ja osaavat priorisoida opetuksen sisältöjä. Täysin ymmärrettävän ääntämisen ei tarvitse olla virheetöntä, mutta tietyt virheet voivat heikentää ymmärrettävyyttä. Toisaalta pienetkin ääntämisvirheet kertovat

kuulijalle, ettei puhuja taida olla syntyperäinen kielenkäyttävä. Syntyperäisenkaltainen ääntäminen on hyvin haastavaa saavuttaa, ainakin jos oppimiseen käytettävä tuntimäärä on pieni, mutta toisaalta tavoite ei ole kovin relevantti arkipäivän viestintätilanteita ajatellen. Siksi ymmärrettävän ääntämisen tavoite on hyvä lähtökohta toisen kielen oppijalle. (ks. Levis 2005)

Miten viesti menee perille?

Mitkä ääntämisen piirteet sitten vaikuttavat ymmärrettävyyteen? Vaikka ääntämisen ymmärrettävyyttä on pidetty oppimisen päätavoitteena jo pidempään, sen koostumusta on tutkittu suhteellisen vähän. Munro & Derwing (1995) tutkivat oppijakielen ymmärrettävyyttä ja aksenttia selvittämällä, kuinka paljon syntyperäiset kuulijat (n=18) todella ymmärsivät (intelligibility) puhujan viestistä pyytämällä kuulijoita kirjoittamaan kuulemansa ylös. Kirjoitustehtävän ohella he pyysivät kuulijoita arvioimaan skaalalla, kuinka vaikeaa tai helppoa puhetta oli ymmärtää (comprehensibility) sekä miten paljon ääntäminen poikkesi kuulijoiden mielestä syntyperäisen puhujan ääntämisestä (accentedness). Lisäksi Munro & Derwing (1995) tarkastelivat kielellisten piirteiden yhteyttä kuulija-arvioihin. Tuloksista selvisi, että intonaation onnistuminen selitti yli 80 % kuulijoiden arvioista siitä, kuinka helppoa ääntämistä oli ymmärtää.

Isaacs & Trofimovich (2012), Trofimovich & Isaacs (2012), Saito, Trofimovich & Isaacs (2016) tutkivat oppijakielen ääntämistä ja ymmärtämisen helppoutta vastaavalla tavalla kuin Munro & Derwing (1995). Oppijakielen ääntämisen ymmärrettävyyden ja aksenttisuuden yhteyttä kielellisiin piirteisiin arvioitiin tilastollisesti ja kokeneiden opettajien kuvailujen avulla. Tulokset kertoivat saman kuin aiemmin: prosodiset piirteet, kuten sanapaino ja intonaatio, vaikuttivat ymmärrettävyyteen, kun taas äännevirheet liittyivät enemmän aksenttiarvioihin.

Tutkimuksia on tehty myös ikään kuin toiseen suuntaan. On tutkittu, miten tietty poikkeama ääntämisessä vaikuttaa ymmärrettävyyteen. Esimerkkinä toimii Hahnin (2004) tutkimus, jossa selvisi, että lausepainon onnistuminen – sen selkeys ja oikea paikka – vaikuttaa siihen, miten paljon luennoista jää oppilaille mieleen. Hahnin (2004) tutkimusaineistona oli kolme saman sisältöistä luentoa, joita erotti ainoastaan lausepainon tuottaminen. Yhdessä luennoissa lausepaino oli kohdekielen mukainen, toisessa lausepaino oli väärässä kohdassa ja kolmannessa lausepainoa ei ollut ollenkaan. Kohdekielinen lausepaino auttoi kuulijoita hahmottamaan puheen sisällön oikein.

Lausepainon ja rytmin onkin todettu parantavan puheen ennustettavuutta (Strangert 1985). Kun rytmi on kohdallaan, kuulijan on helppo lisätä kuulemansa uusi sisältö jo ennestään tuttuun kontekstiin, eikä työmuisti kuormitu. On hyvä toki muistaa, että ääntämisen ohella ymmärrettävyyttä pitää sisällään monia muitakin tekijöitä ja niiden summia, eikä pelkkä lausepainon tai rytmin onnistuminen välttämättä takaa sitä, että puhuja tulisi helposti ymmärretyksi. Aiempien tutkimusten valossa voidaan kuitenkin todeta, että puheen prosodisten piirteiden onnistuminen auttaa kuulijaa ymmärtämään puhujaa.

'Suukhuus' – onko vakavaa?

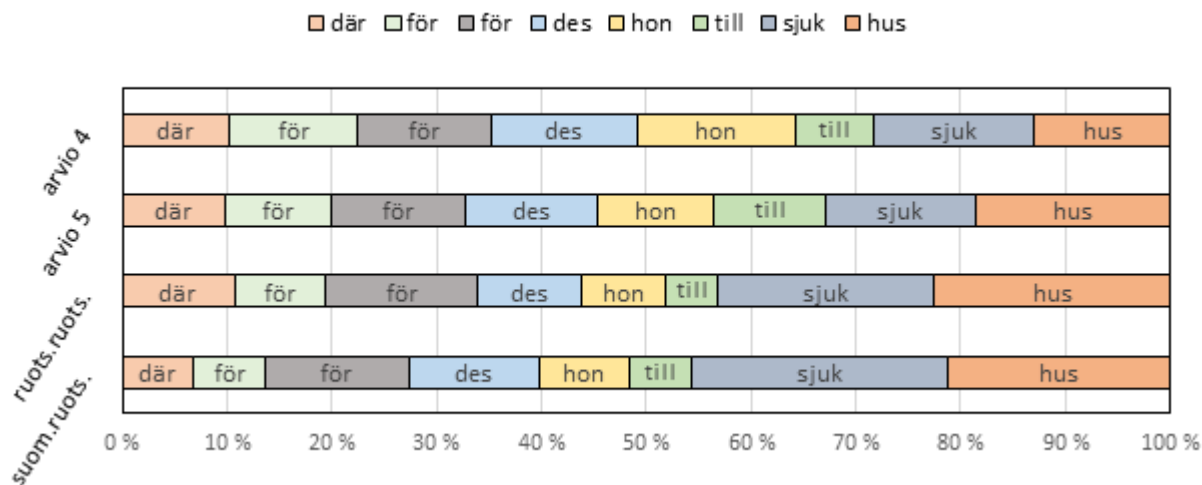
Tein väitöstutkimuksessani vastaavan tutkimuksen kuin Munro & Derwing (1995), Isaacs & Trofimovich (2012), Trofimovich & Isaacs (2012) ja Saito ym. (2016) olivat tehneet. Ensin syntyperäiset suomenruotsalaiset ja ruotsinruotsalaiset kuulijat (n=64) arvioivat alla kuvatulla skaalalla, kuinka helppoa heidän oli ymmärtää 21 suomenkielisen lukiolaisen ääneen lukemaa ruotsia (Heinonen 2017).

- 1 – en ymmärtänyt mitään
- 2 – ymmärsin pari sanaa
- 3 – ymmärsin pari sanaa, mutta kokonaisuus jäi epäselväksi
- 4 – ymmärsin kokonaisuuden, mutta jotkin osat jäivät epäselväksi
- 5 – ymmärsin kaiken, mutta minun piti keskittyä tarkkaan
- 6 – ymmärsin kaiken
- 7 – ymmärsin kaiken helposti

Tuloksista ilmeni, että ääntäminen koettiin yhtä helpoksi ymmärtää, olipa kuulija sitten suomenruotsalainen tai ruotsinruotsalainen. Ymmärrettävyydsarviot jakautuivat karkeasti luokiteltuna kolmeen eri ymmärrettävyydsarvioon: 4, 5 ja 6. Tulos oli siinä mielessä kiinnostava, että kuulijat arvioivat ääneen luettua tekstiä (vieläpä osin sisällöllisesti samankaltaisia puhenäytteitä) kolmella eri ymmärrettävyydsarviolla. Erot ymmärrettävyydessä liittyivät siis väistämättä puhujan ääntämiseen.

Edellä mainittujen tutkimusten tapaan minäkin tutkin seuraavaksi puhenäytteiden ääntämistä tarkemmin: miten onnistuneesti eri ääntämisen piirteet toteutuivat eri ymmärrettävyydsarvion saaneissa puhenäytteissä ja oliko jo(i)llain tiety(i)llä piirtee(i)llä yhteys annettuun arvioon (Heinonen 2018). Puhenäytteet analysoitiin ääntämisen arviointimatriisilla (Heinonen & Kautonen 2017), jossa usean ääntämisen piirteen (vokaalit, konsonantit, äännekestot, sanapainot, lausepaino, intonaatio, tauotus, puhenopeus) onnistumista arvioitiin skaalalla. Vertaamalla ääntämis- ja ymmärrettävyydsarvioita tilastollisesti keskenään selvisi, että vain tietyt piirteet erottelivat ymmärrettävyydsarvioita toisistaan. Lausepainon onnistuminen ratkaisi sen, tuliko puhuja täysin ymmärretyksi vai ei (arvio 4 vrt. arvio 5), kun taas vokaalien ja konsonanttien onnistuminen ratkaisi sen, täytyikö kuulijan keskittyä ymmärtääkseen puhujaa vai ei (arvio 5 vrt. arvio 6). Analyyseja tarkastellessa selvisi lisäksi eräs toinen tärkeä tulos: myös arvion 6 saaneissa puhenäytteissä havaittiin ääntämisvirheitä. Esimerkiksi sjukhusin ääntäminen suomalaisittain suukhusina (vrt. suomenruotsin [ʃu:khʉ:s] tai ruotsinruotsin [ʃjʉ:khʉs]) ei tuottanut vakavampia ymmärrettävyydsongelmia. Kontekstin hahmottaminen vaikuttaa olevan tärkeämpää. Ääntämisen ei siis tarvitse olla äänneellisesti virheetöntä ollakseen täysin ymmärrettävää.

Tilastotestien perusteella täysin ymmärretyn puhenäytteen erotti osittain ymmärretystä siis lausepainon onnistuminen. Kolmannessa osatutkimuksessa tutkin lausepainoa tarkemmin puheanalyysiohjelmalla (Heinonen 2019). Koska ruotsin lausepainon tärkeimmäksi korrelaatiksi on tituleerattu kesto-suhteet (painollinen osa on kestoaltaan selvästi pidempi kuin painoton) (Fant & Kruckenberg 1994), päätin tutkia tavukestojen toteutumista eri ymmärrettävyytasoilla ja verrata lukiolaisten tuottamia kestoja suomenruotsalaisten (n=4) ja ruotsinruotsalaisten (n=4) ääntämiseen. Keskenään verratut puhenäytteet olivat sisällöllisesti samoja. Analyysi paljasti silmännähtävän eron (kuvio 1).

Kuvio 1. Lukiolaisten, suomenruotsalaisten ja ruotsinruotsalaisten puhenäytteiden tavukestojen vertailua.

Heikommin ymmärretyssä ääntämisessä kesto-contrasti painollisen ja painottoman tavun välillä on heikko. Tutkimuksen puhenäytteissä painottoman tavun kesto oli heikoimmin ymmärretyssä ääntämisessä keskimäärin 87 % painollisen tavun kestoista, kun sen kesto oli ruotsinkielisellä puhujalla keskimäärin 47 % painollisen tavun kestoista. Toinen heikko kontrasti löytyy ensimmäisen ja viimeisen tavun väliltä. Kun viimeisen tavun kesto on syntyperäisen puhujan ääntämisessä noin kolminkertainen ensimmäiseen tavuun verrattuna, suomenkielisessä, heikommin ymmärretyssä ääntämisessä viimeisen tavun kesto on puolitoistakertainen ensimmäiseen tavuun verrattuna. Kontrastit niin painottoman ja painollisen tavun kuin lauseen ensimmäisen ja viimeisen tavun välillä kasvavat ymmärrettävyydsarvion parantuessa, mikä viestii siitä, että kesto-contrastien puuttuminen voi heikentää ymmärrettävyyttä. Kun asiaa punnitsee, ilmiö on helppo ymmärtää. Kun kontrastit puuttuvat, uusi informaatio tai tärkein asia jää hahmottamatta ja lisäksi kuulijan voi olla vaikeaa huomata, milloin lause loppuu ja seuraava alkaa. Lausepaino-ongelma voi tuottaa siis ymmärrettävyyso ongelmia. Tutkimukseni tulokset ovat linjassa aiempien tutkimusten kanssa: (lause)prosodian onnistuminen näyttää vaikuttavan siihen, kuinka helppoa puhujaa on ymmärtää.

Opetuksen sisällöstä eväitä tavoitteen saavuttamiseen

Suomessa opitaan ruotsia usein formaalissa opetuksessa koulussa, ja kielten opetus on ainakin viime vuosiin asti ollut oppikirjapainotteista. On huomattu, että oppikirjalla on opetuksessa tärkeä rooli. Mitä oppikirjasta puuttuu, puuttuu myös opetuksesta (Tergujeff 2013).

Ymmärrettävän ääntämisen oppimista ajatellen päätin analysoida, kuinka ymmärrettävyys ja sitä tukevat ääntämisen piirteet esitellään lukion ruotsin oppikirjasarjoissa (Heinonen 2020). Tutkin oppikirjoja, jotka on suunnattu lukion keskipitkän ruotsin (RUB1) pakollisille kursseille 1–5. Oppikirjoissa lausepainon toteuttamisesta, kuten painollisen sanan pidemmästä kestosta, ei anneta ohjeita. Yleisesti ottaen prosodisia piirteitä ei juuri oppikirjoissa esitellä. Prosodiset piirteet voivat tosin olla vaikeita sanoittaa tai merkitä tekstiin, niille kun ei ole kirjoituksessa samanlaista vastinetta kuin konsonanteille ja vokaalille. Yksittäiset äänneet esitelläänkin oppikirjoissa kattavasti. Nekin ovat toki tärkeä osa ääntämistä, mutta äänneet eivät kata koko ääntämisen käsitettä. Havainto prosodian puutteellisesta esittämisestä ei ole uusi tai poikkeuksellinen. Myös aiemmissa analyyseissa on huomattu, että prosodia voisi saada kielten oppikirjoissa enemmänkin palstatilaa. (Tergujeff 2013, Salenius 2011).

Kuten alkuun jo totesin, tavoite ymmärrettävästä ääntämisestä on hyvä ja tärkeä lähtökohta, johon tulisi kiinnittää huomiota. Tutkimukseni on osoittanut, että puhetta, jota kuulija piti vaikeana ymmärtää, leimasi lausepainottomuus – tavujen kestot eivät juuri poikenneet toisistaan, olivatpa tavut painotettuja tai eivät. Jotta tilanne saataisiin korjattua ja ääntämistä helpommin ymmärrettäväksi, olisi hyvä, että lausepainoa käsiteltäisiin ruotsin opetuksessa, varsinkin, kun suomi ja ruotsi eroavat tässä suhteessa toisistaan.

Opetuksen sisältöjen priorisointia ajatellen tutkimuksestani voi olla hyötyä. Ruotsin opetustuntien määrä on kortilla, ja kielellisiä kokonaisuuksia kieliopista kattavaan sanastoon on otettava haltuun tehokkaaseen tahtiin. Ääntämistaitoja ei mitata kokeessa tai (ainakaan toistaiseksi) ylioppilaskirjoituksissa, ja siksi on ymmärrettävää, että ääntäminen jää helposti opetuksessa pienempään rooliin. Kielenkäyttötilanteista selviämisen nimissä olisi kuitenkin tärkeää muistaa myös ymmärrettävyys ja ääntämistaidot. On hyvä muistuttaa opiskelijoita pidentämään reilusti lauseen tärkeimmän sanan kestoa. Sillä tavalla voimme auttaa kuulijaa ymmärtämään viestimme paremmin.

Henna Heinonen toimii ruotsin yliopisto-opettajana Jyväskylän yliopiston kieli- ja viestintätieteiden laitoksella.

Kiitokset

Tämän väitöskirjatyön ovat rahoittaneet Svenska kulturfonden ja Jyväskylän yliopisto. Väitöskirja on tehty osana FOKUS-projektia. Tämän artikkelin kirjoittamista tuki erityisesti Svenska kulturfonden. Haluan kiittää yllä mainittuja toimijoita tuesta, joka mahdollisti väitöskirjatyön ja tulosten popularisoinnin.

Lähteet

- Fant, Gunnar & Kruckenberg, Anita, 1994: Notes on stress and word accent in Swedish. *STL-QPSR* 2–3/1994. S. 125–144.
- Hahn, Laura, 2004: Primary stress and intelligibility: Research to motivate the teaching of suprasegmentals. *TESOL Quarterly*, 38 (2). S. 201–223.
- Heinonen, Henna, 2020: Uttalet i läroböcker i svenska som andraspråk från begriplighetsperspektiv. *Puhe ja kieli*, 40 (1), S. 23–40.
- Heinonen, Henna, 2019: Durationsförhållandena i finskspråkiga gymnasisters uttal av L2-svenska: hur relaterar de till begripligheten? Teoksessa: M. Bianchi, D. Håkansson, B. Melander, L. Pfister, M. Westman & C. Östman (toim.). *Svenskans beskrivning 36. Förhandlingar vid trettiosjätte sammankomsten. Uppsala 25–27 oktober 2017*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. S. 95–106.
- Heinonen, Henna, 2018: Uttalsfärdigheter och begriplighet i finskspråkiga gymnasisters L2-svenska. Teoksessa: B. Silén, A. Huhtala, H. Lehti-Eklund, J. Stenberg-Sirén och V. Syrjälä (toim.), *Svenskan i Finland 17. Nordica Helsingiensia*, 17(53). Helsingfors: Helsingfors universitet. S. 32–45.
- Heinonen, Henna, 2017: Begripligheten av finskspråkiga gymnasisters svenska uttal: lyssnarvärderingar. Teoksessa: M. Kuronen, P. Lintunen & T. Nieminen (toim.), *AFinLA-E: Soveltavan Kielitieteen Tutkimuksia (10): Näkymiä toisen kielen puheeseen / Insights into second language speech*. S. 98–117.
- Heinonen, Henna & Kautonen, Maria, 2017: Miten ääntämistä arvioidaan? Käytännön työkalu opettajille. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 8(4). Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-syyskuu-2017-1/miten-aantamista-arvioidaan-kaytannon-tyokalu-opettajille> (<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-syyskuu-2017-1/miten-aantamista-arvioidaan-kaytannon-tyokalu-opettajille>)
- Levis, John,
2005: Changing context and shifting paradigms in pronunciation teaching. *Tesol Quarterly*, 39(3), S. 369–377.

Munro, Murray, & Derwing, Tracey, 1995: Foreign accent, comprehensibility, and intelligibility in the speech of second language learners. *Language learning*, 45(1), S. 73-97.

Saito, Kazuya, Trofimovich, Pavel & Isaacs, Talia, 2016: Second language speech production: Investigating linguistic correlates of comprehensibility and accentedness for learners at different ability levels. *Applied Psycholinguistics*, 37(2). S. 217–240.

Salenius, Anni, 2011: Taking it a tad further: comparing English and Swedish course materials in terms of presenting prosody and accent variation. Pro Gradu. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Strangert, Eva, 1985: Swedish speech rhythm in a cross-language perspective. Doctoral dissertation. Uumaja: Uumajan yliopisto.

Tergujeff, Elina, 2013: English pronunciation teaching in Finland. *Jyväskylä Studies in Humanities*, 207. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Artikkeliin viittaaminen

Heinonen, H. (2021). Lausepaino-ongelmia: ääntämisen ymmärrettävyyteen voi vaikuttaa se, mitä painottaa ja miten. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 12(1). Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-helmikuu-2021/lausepaino-ongelmia-aantamisen-ymmarrettavyyteen-voi-vaikuttaa-se-mita-painottaa-ja-miten> (<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-helmikuu-2021/lausepaino-ongelmia-aantamisen-ymmarrettavyyteen-voi-vaikuttaa-se-mita-painottaa-ja-miten>)